

КЛАСИФІКАЦІЯ РИЗИКІВ ТА ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті досліджено категорії “ризик” та “загроза”. Надається класифікація ризиків і загроз економічній безпеці у сфері господарювання.

Ключові слова: загрози економічній безпеці, ризики при забезпеченні економічної безпеки.

В статье исследованы категории “риск” и “угроза”. Предоставляется классификация рисков и угроз экономической безопасности в сфере хозяйствования.

Ключевые слова: угрозы экономической безопасности, риски при обеспечении экономической безопасности.

The article examines the categories of “risk”, “threat”. It’s given the classification of risks and threats of economic safety in the sphere of menage.

Keywords: threats to economic safety, risks at economic safety providing.

Сучасні умови ведення господарської діяльності в Україні характеризуються численністю факторів ризику, які знижують ефективність роботи підприємства, перешкоджають його сталому розвитку. У свою чергу, загальний стан національної безпеки України, стабільність вітчизняної економіки безпосередньо залежать від результатів діяльності суб’єктів господарювання та практики забезпечення їхньої безпеки.

Для науково обґрунтованих напрямів функціонування системи економічної безпеки підприємства в сучасних умовах необхідно визначитися, насамперед, з потенційними загрозами та ризиками, які виникають у підприємств, для подальшої побудови на їх основі діяльності підрозділів із забезпечення безпеки суб’єктів господарювання.

Зазначені загрози та ризики мають важливе значення для визначення поняття системи економічної безпеки підприємства, формулювання її завдань, функцій, окреслення структури, управління нею тощо.

Зазначене зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Багато вчених як в Україні, так і в країнах ближнього й далекого зарубіжжя займаються питаннями, пов’язаними з забезпеченням економічної безпеки підприємств галузей економіки. Так, свій вагомий внесок у розкриття питання економічної безпеки внесли В.Л. Тамбовцев, А. Ілларіонов, Л. Абалкін, Є.А. Олейніков, А.В. Колосов, В.В. Шликов, О.А. Грунін, В. Сенчагов, З. Варналій, М.М. Ермошенко, В.І. Щелкунов, В. Геєць, В. Мунтіян, В.С. Гусев, Г.В. Задорожний, Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, А.Н. Ляшенко.

Але на сьогодні дослідження щодо загроз економічній безпеці розроблені не в повному обсягу, також не включення ризиків і загроз до визначення економічної безпеки негативно відбивається на розумінні сутності зазначеного поняття як науковцями, так і підприємцями.

Метою статті є визначення ризиків і загроз економічній безпеці підприємства.

Практика свідчить, що ризики й загрози економічній безпеці підприємств мають відносний характер: явище чи

фактор, що становить загрозу одному підприємству, іншому такою не вважається. Наприклад, підвищення вартості енергоресурсів погіршує умови підприємств, що є його споживачами, на відміну від підприємств, які виробляють енергію. З іншого боку, те, що є небезпекою для одних підприємств, стає „виграшем” для іншого. Наприклад, у разі банкрутства підприємства-конкурента його суперник покращує своє економічне становище на ринку.

Як свідчить практика, підприємства під час здійснення своєї діяльності (будь-якого характеру) зазнають впливу з боку різних фізичних та юридичних осіб, а також інших факторів різної природи, що може мати негативні наслідки для його економічної безпеки та стану підприємства й бізнесу загалом.

Суто з теоретичної точки зору, необхідно розуміти, що ризик - це є можливість виникнення несприятливих і небажаних наслідків діяльності самого суб’єкта безпеки [7]. У свою чергу, небезпека в підприємницькій діяльності - це потенційна загроза виникнення збитків чи іншої форми реалізації ризику [8]. Під загрозою слід розуміти потенційні або реальні дії фізичних чи юридичних осіб, що порушують стан захищеності суб’єкта підприємницької діяльності та здатні призвести до припинення його діяльності або до економічних та інших втрат. Водночас, з погляду І. Білозерова, не всі дії з негативним наслідком для економічної безпеки підприємства є йому загрозою, а тільки ті, що мають наступні ознаки: свідомий і корисливий характер; спрямованість дії на завдання шкоди суб’єкту господарювання та протиправний характер [3].

Аналіз наявної інформації дозволяє стверджувати, що будь-які втрати (організаційні, матеріальні, інформаційні тощо), яких зазнає підприємство, так чи інакше виявляються економічними втратами. У рамках цього дослідження не ставиться за мету визначення понять „ризиків”, „загроз” та „небезпек”, тому в цій роботі ми об’єднуємо їх за потенційними чи реальними негативними наслідками для економічної безпеки підприємства. При цьому, враховуючи, що українським законодавством вживаються поняття ризики та загрози [1], об’єднуємо поняття загрози й небезпек в єдине - загрози, а на ризиках зупинимось окремо.

Загрози й ризики характеризуються різноманітністю й численністю, отже, їх можна класифікувати за різними критеріями. Здійснивши аналіз різних класифікацій, наведемо декілька з них, які, на наш погляд, мають найбільше теоретичне й практичне значення, що допоможуть зрозуміти сутність ризиків, загроз і небезпек, а надалі - визначити засоби й методи протидії їм.

Так, загрози економічній безпеці підприємства можуть розрізнятися:

1. За походженням і способом дії: природні стихії, техногенні, соціальні, а також сфокусовані впливи [3].

Якщо перші три групи перебувають під впливом випадкових сил стихії, то четверта група характеризується цілеспрямованим способом дії (впливу) на об’єкт безпеки, тобто наявністю злого наміру, унаслідок чого ці загрози потребують першочергової уваги в системі заходів безпеки бізнесу. Серед них слід виділити ті, що пов’язані з діями недобросовісних конкурентів, злочин-

них елементів, корумпованих чиновників

2. За об'єктами деструктивного впливу на найважливіші компоненти підприємницької діяльності [3]: правам власності; майну, обладнанню; фінансовим цінностям (фальсифікація фінансових документів, шахрайство, крадіжка); комерційній таємниці (конфіденційній інформації); персоналу (наприклад, шантаж з метою отримання інформації, що становить комерційну та конфіденційну таємницю, викрадення чи погрози викрадення співробітників; психологічному шантажу тощо); іміджу підприємства; особі підприємця та його сім'ї.

Крім цього, вони можуть носити латентний характер, коли, наприклад, відбувається зниження рівня знань і навичок співробітників підприємства. Подібні проблеми розв'язуються профілактичними заходами, через направлення на додаткове навчання, стажування й т.д.

3. За родом, видом, величиною (ціною) завданої шкоди [3].

За родом розрізняють загрози, що завдають реальної, прямої шкоди, а також опосередкованої.

За різновидом завданої шкоди - такі, що завдають:

- матеріальних збитків (майнові, ресурсні, фінансові);
- духовно значимих втрат (моральні, іміджеві);
- фізичної шкоди здоров'ю та життю підприємця.

За ціною наслідків завданої шкоди - прийнятні за ціною (група 1) і неприйнятні (група 2). Якщо перша група лише частково підриває економічне благополуччя підприємства чи стан здоров'я підприємця, та їх може бути відновлено, хоча й через значний період часу, то ціна наслідків дії другої групи є катастрофічною або смертельною для об'єкта безпеки.

Крім згаданих критеріїв, загрози можуть різнитися:

- за ступенем вірогідності - реальні й потенційні чи малаймовірні;

- за впливом на різні стадії підприємницької діяльності: на стадії створення (протидія з боку корумпованих чиновників створенню підприємства чи посягання з боку кримінальних структур); на стадії функціонування - початковій (перешкоджання поставкам сировини, обладнання тощо), виробничій (нищення майна, крадіжка ноу-хау), завершальній (обмеження конкуренції, перешкоджання збуту продукції тощо) [3];

- за характером свого вираження - відкриті та скриті.

За джерелом походження для підприємства існують зовнішні та внутрішні загрози, причому для кожного - індивідуальні. Разом з тим, певні спільні риси можемо зазначити, а саме: в якості зовнішніх загроз може виступати протиправна діяльність кримінальних структур, конкурентів, окремих осіб, які займаються промисловим шпигунством чи шахрайством, ділових партнерів, які раніше були звільнені з цього підприємства, а також правопорушення з боку корумпованих елементів з представників контролюючих і правоохоронних органів.

Отже, до зовнішніх загроз можна віднести:

- роботу спеціальних служб іноземних держав щодо здобуття інформації про економічні процеси у сфері підприємництва з метою здійснення антиконкурентних заходів;

- роботу служб безпеки суб'єктів підприємницької діяльності, як вітчизняних, так і зарубіжних, з метою послаблення конкурентів, заволодіння ринками збуту чи майном конкурентів;

- протиправну діяльність організованих злочинних формувань і окремих осіб з метою заволодіння майном суб'єктів підприємницької діяльності.

Внутрішню загрозу можуть становити дії чи бездіяльність (умисні чи неумисні) співробітників підприємства, що суперечать інтересам його діяльності. Наслідком таких дії може бути витоки чи втрата інформаційних ресурсів (зокрема відомостей, що становлять комерційну чи конфіденційну інформацію), підризи ділового іміджу, виникнення проблем у взаємовідносинах з реальними й потенційними партнерами, конфліктних ситуацій з правоохоронними органами тощо. Розрізняють також економічні, соціальні, правові, організаційні, інформаційні, екологічні, технічні та кримінальні загрози.

Так, до внутрішніх загроз безпеці підприємства слід віднести:

- протиправні чи інші негативні дії персоналу суб'єкта підприємницької діяльності, що загрожують функціонуванню та розвитку підприємства;

- порушення встановленого режиму захисту інформації з обмеженням доступом для сторонніх осіб;

- порушення порядку використання технічних засобів;

- інші порушення правил режиму безпеки, діловодства тощо, які створюють передумови для реалізації протиправних цілей злочинних елементів чи інших зацікавлених фігурантів.

Крім цього, відмітимо низький рівень кадрового, організаційно-правового, інформаційно-аналітичного забезпечення управління потенційними ризиками як у контексті внутрішніх, так і зовнішніх загроз. До того ж певні загрози можуть одночасно належати до різних класифікаційних груп.

Класифікувати ризики, на думку Л.Д. Шарого, доцільно відповідно до напрямів підприємницької діяльності та факторів, що її визначають. Так, дослідник виділяє:

- країнові ризики, що пов'язані з політико-економічною стабільністю країн, з якими співпрацює підприємство. Їх причинами може стати нестабільність державної влади, поляризація інтересів різних груп всередині країни, неефективна економічна політика тощо;

- валютні ризики, що виражають результати коливань валютних курсів, які залежать від попиту й пропозиції на валюту на міжнародних і національних ринках та здатні знецінити фінансові ресурси підприємства;

- податкові ризики, що залежать від змін податкової політики, здатної призвести до фінансових втрат;

- форс-мажорні ризики, пов'язані з незалежними від волі підприємця стихійними лихами, що завдають непередбачуваних втрат, відшкодувати які можливо шляхом страхування ділових угод у страхових компаніях;

- управлінські ризики, що виникають, зокрема, у зв'язку з некомпетентністю керівництва підприємства, хибними розрахунками, необґрунтованістю прийнятих управлінських рішень, що можуть завдати шкоди підприємству;

- комерційні ризики, що характеризують вірогідні втрати в процесі реалізації товарів і послуг;

- кредитні ризики або ризики неповернення коштів і відсотків по займу;

- інвестиційні ризики, що характеризують можливі прямі втрати, а також втрачену вигоду внаслідок необґрунтованого інвестування;

- інноваційні ризики, що полягають у можливості втрат під час запровадження нових розробок, унікальних технологій, якщо вони не принесуть очікуваного доходу;

- кадрові ризики, пов'язані з доборою недостатньо кваліфікованого персоналу або з низькою мотивацією до роботи на підприємстві [3].

У рамках застосування системного підходу М. Корольов [6] класифікує загрози у двох взаємопов'язаних аспектах - функціональному (за відповідними факторами) і структурному (за рівнем) та виділяє вісім базових видів загроз, ризиків і загалом напрямів забезпечення безпеки підприємства, а саме: людська (зокрема кадрова), технологічна, матеріальна (зокрема сировинна), інституційна, організаційна, інформаційна, продуктова (товарна) і фінансова безпека.

Ризики та загрози економічній безпеці підприємства можуть посилюватись факторами зовнішнього середовища, серед яких:

- відсутність чіткої системи правового захисту приватного підприємництва;
- ненормована приватизація, що призвела до привласнення значних ресурсів без значних витрат, а також до спроб перерозподілу (особливо останнім часом) власності, зокрема й кримінальним шляхом;
- недобросовісна конкуренція тощо [4].

Проблема забезпечення економічної безпеки підприємства тісно пов'язана з проблемами безпеки на національному рівні, оскільки безпека підприємництва є однією зі складових частин економічної безпеки держави. На сьогодні в Україні законодавчо [1] визначено основні реальні й потенційні загрози національній безпеці в економічній сфері, зокрема такі:

- істотне скорочення внутрішнього валового продукту, зниження інвестиційної та інноваційної активності й науково-технічного та технологічного потенціалу, скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямках інноваційного розвитку;
- ослаблення системи державного регулювання й контролю у сфері економіки;
- нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, також фінансової (фіскальної) політики держави; відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам; зростання кредитних ризиків;
- критична залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків, низькі темпи розширення внутрішнього ринку;
- неефективність антимонопольної політики та механізмів державного регулювання природних монополій, що ускладнює створення конкурентного середовища в економіці;

- „тінізація” національної економіки;
- переважання в діяльності управлінських структур особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними.

Література

1. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 39. - С. 351
2. Про Стратегію національної безпеки України: Указ, від 12 лютого 2007 року № 105 із змін., внес. згідно з Указом Президента: за станом на 22.06.2012 р. № 389/2012. - [Електронний ресурс]: <http://zakon.rada.gov.ua> - Назва з екрана.
3. Безопасность предпринимательской деятельности: [учебник / под общей ред. Л.Д. Шарого]. - М.: „ВК”. - 2005. - С. 92.
4. Белозеров И.П. Организационно-экономические проблемы управления безопасностью предпринимательской деятельности: („Экономика и преступность” материалы круглого стола, 13-14 марта 2001 г.) / И.П. Белозеров. - [Электронный ресурс]: http://crime.vl.ru/docs/konfs/konf_01.htm.
5. Ермошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М.М. Ермошенко - К.: Київ. нац. торг.-ек. ун-т, 2001. - 309 с.
6. Королев М. Классификация угроз и направлений защиты фирмы // Хранитель. - 8 июля, 2008. - [Электронный ресурс]: http://www.psj.ru/saver_magazins/detail.php?ID=11261.
7. Основы национальной безопасности России / [М.И. Абдурахманов, В.А. Баришполец, В.Л. Манилов, В.С. Пирумов]. - М.: Друза, 1998. - С. 17.
- Чернова Г.В. Управление рисками: [учебное пособие / Г.В. Чернова, А.А. Кудрявцев]. - М.: “Проспект”, 2003. - С. 13.

Кубаєнко А.В.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративної
діяльності ОВС та економічної безпеки
ОДУВС*

Надійшла до редакції: 09.03.2014